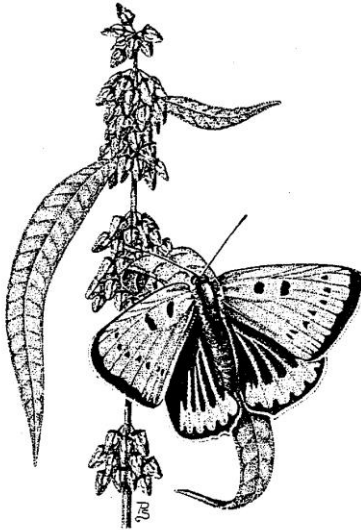

22^e jaargang
maart 2018

Flinterwille

Vlinderwerkgroep Friesland

Nederlandse Entomologische Vereniging

Beste lezers,

Buiten waait een harde oostenwind en de gevoelstemperatuur ligt rond de – 20 graden Celsius! Een vreemde combinatie wanneer je achter de computer zit en aan het schrijven bent over vlinderexcursies in het voorjaar en de zomer. Maar vandaag is het me te koud om te schaatsen en ben ik bezig de Flinterwille in elkaar te zetten. Men zegt dat zo'n koude periode goed is voor de insecten. Tijdens vochtige en warme winters hebben overwinterende eitjes en poppen eerder last van bijvoorbeeld schimmelinfecties. Als dit waar is, kunnen we met een gerust hart uitzien naar het voorjaar, want het is jaren niet zo koud geweest. De overwinterende dagvlinders waren nog niet tevoorschijn gekomen uit hun schuilplaatsen, dus die zullen het ook wel hebben overleefd. Maar nu gaan we vooruitkijken naar het voorjaar en de zomer: in deze Flinterwille weer de aankondiging van onze excursies. Ik hoop dat veel van onze leden daarbij weer aanwezig zullen zijn. Eén van de excursies staat speciaal in het kader van onze komende dagvlinderatlas, namelijk de excursie naar Scherpenzeel en omgeving. We verwachten een flinke groep mensen om met elkaar dit gebied op dagvlinders te onderzoeken en zo deze "witte vlek" op de kaart van waarnemingen te voorzien.

Op de komende voorjaarsbijeenkomst zullen we het uiteraard ook hebben over de stand van zaken op dit moment met betrekking tot de dagvlinderatlas. We hopen in elk geval dat iedereen het komende vlinderseizoen weer zoveel mogelijk waarnemingen van dagvlinders gaat inleveren.

Een bijzonder onderdeel van onze voorjaarsbijeenkomst zal zijn de bijdrage van Eef Arnolds uit Beilen, die een verhaal zal houden over een door hem opgezet uniek vlinderparadijs van grote omvang.

Graag tot ziens op onze voorjaarsbijeenkomst op woensdag 11 april!

Siep Sinnema

INHOUD

Voorwoord	Siep Sinnema	pag. 1
Inhoud		2
Aankondiging Voorjaarsbijeenkomst		3
Verslag Najaarsbijeenkomst 2017	Gerard Bergsma	4
Excursie Lauwersmeer zaterdag 2 juni 2018	Gerrit Tuinstra	9
Nationale Nachtvliedernacht 22t/m 24 juni 2018	Siep Sinnema	9
Excursie Gaasterland 30 juni 2018	Abel Jagersma	10
Excursie Scherpenzeel 14 juli 2018	Siep Sinnema	11
Bladmijnen- en rupsen excursie 2018	Siep Sinnema	11
Verslag bladmijnenexcursie Kleine Wielen 15 okt 2017	Leo Bot	11
Verslag determinatiedag zaterdag 13 januari 2018	Jannie Sinnema	13
Veenhooibeestjes in het Fochtelooërveen	Judith Bouma	14
Kleurenfoto's		15 t/m 18
Recente nachtvlinderwaarnemingen op Terschelling	Piet Zumkehr	21
Het laatste (allerlaatste!) nieuws uit St. Nicolaasga	Andy Saunders	24
Update nachtvlinders op de Schaopedobbe	Gerrit Tuinstra	25
Hitparade nachtvlinders 2017	Freek Nijland	29
Ledenmutaties		32
Belangrijke data		33

Aankondiging voorjaarsbijeenkomst

Hierbij nodigen wij u uit voor de voorjaarsbijeenkomst van de Vlinderwerkgroep Friesland op **woensdag 11 april 2018** in het pand van **de Fûgelhelling, De Feart 1 te Ureterp**. Aanvangstijd: 's avonds om 20.00 uur.

De indeling van de avond is als volgt:

1. Opening.
2. Verslag najaarsbijeenkomst van 6 december 2017.
3. Algemene mededelingen en ingekomen stukken.
4. Ervaringen, mededelingen, inbreng van en door leden.
5. Mededelingen over (de voortgang van) het dagvlinderproject.
6. Pauze.
7. “Schepping bij Beilen: van maisakker naar vlinderparadijs”, een presentatie van Eef Arnolds.
9. Rondvraag.
10. Sluiting.

Attentiepunten:

- Als u foto's (bijv. op een USB-stick) hebt meegenomen, verzoeken wij u dit voorafgaande aan de bijeenkomst bij de secretaris of de voorzitter te melden.
- Contributie (€ 10,00 per jaar) kan tijdens de pauze van de bijeenkomst worden voldaan bij onze penningmeester, Luut de Zee.
Overmaken kan ook naar rekeningnummer NL68 INGB 0007 2232 59 ten name van L. de Zee te Joure.
- Aan het eind van het vlinderseizoen verzoeken wij u vriendelijk uw gegevens in Excel in te voeren en het totaalbestand ten behoeve van de **vlinderdatabase Friesland** en de **landelijke database NOCTUA** te mailen aan Gerrit Tuinstra (g.tuinstra14@gmail.com). Voor de excel-file (het opmaakprofiel) kunt u zich wenden tot Gerrit Tuinstra die dit bestandje naar u toe kan mailen.
- Wanneer u een (nieuw) e-mailadres hebt, verzoeken wij u deze op de presentielijst te vermelden, zodat wij u in voorkomende gevallen berichten kunnen sturen.

Namens het bestuur van de Vlinderwerkgroep
Friesland.
Gerard Bergsma - Secretaris.

De najaarsbijeenkomst van de Vlinderwerkgroep Friesland vond plaats op woensdag 6 december 2017 in het pand van de Fûgelhelling te Ureterp. Aanwezig waren 26 leden. Afmelding wegens verhindering waren er van Wiebe Poppe, Dick Goslinga, Mariske Pemmelaar, Barbara Mather, Hans Jansen, Ep van Hijum.

1. Siep Sinnema opent de bijeenkomst en heet iedereen van harte welkom.

Het was al met al een vlinderrijk jaar en er zijn weer een aantal leuke waarnemingen in Friesland gedaan; zie het onderdeel *Bijzondere waarnemingen 2017* op de website van de Vlinderwerkgroep:

http://www.vlinderwerkgroepfriesland.nl/?page_id=1770

Recente alarmerende berichten uit Duitsland geven aan, dat het met de stand van de insecten slecht gaat. Na onderzoek in dat land is gebleken, dat de totale biomassa aan vliegende insecten sinds 1989 met ruim 75% is afgenomen (Hallmann et al. 2017). Voor Nederland zal de situatie voor insecten vergelijkbaar kunnen zijn, maar er zijn geen goede Nederlandse gegevens beschikbaar met uitzondering van de groep van de dagvlinders. De Nederlandse dagvlinderstand blijft (na een sterke afname sinds het begin van de jaren 90) de laatste tien jaar stabiel en vandaag de dag gaan er zelfs iets meer soorten voor- dan achteruit. Voor meer informatie zie de website van het *Planbureau voor de leefomgeving* (PBL), het nationale instituut voor strategische beleidsanalyses op het gebied van milieu, natuur en ruimte: <http://www.pbl.nl/publicaties/achteruitgang-insecten>

2. Verslag voorjaarsbijeenkomst van 20 april 2017.

Er zijn geen opmerkingen over het verslag.

3. Mededelingen en ingekomen stukken.

Er zijn geen specifieke mededelingen.

Als ingekomen stukken meldt de secretaris de ontvangst van nieuwsbrief nr. 65 (juli 2017) van het EIS (Kenniscentrum Insecten en andere ongewervelden - Naturalis Leiden).

Tevens afkomstig van de Vlinderstichting het boekje *Tuinieren voor vlinders* (auteur: Lodewijk Hoekstra), het *Living Planet Report 2017 - Zoute en zilte natuur in Nederland*, het boek *Natte natuur, droge voeten* over de ontwikkeling van de natuur in Vughtse Gement, Moerputten, Vlijmens Ven en Bossche Broek (al deze gebieden ten westen van 's-Hertogenbosch).

4. Ervaringen, mededelingen, inbreng van en door leden.

Judith Bouma heeft afgelopen seizoen een Glasvleugelpijlstaart (*Hemaris fuciformis*) gezien. Overigens schijnt er in Ooststellingwerf een Rouwspanner (*Odezia atrata*) te zijn waargenomen. Er is geen bewijs van deze waarneming. Dit

is in Nederland een zeer zeldzame nachtvlinder, waarvan er de laatste jaren alleen enkele exemplaren zijn waargenomen in Zuid-Limburg. Het lijkt ons dan ook zeer twijfelachtig of het hier wel de Rouwspanner betreft.

Voor de Veenhooibeestjes was het een gemiddeld jaar. Op de route van het Veenhooibeestje in het Fochtelooërveen zijn tot ontzetting van Judith (en ons) recentelijk alle boompjes en struiken gerooid. Dit is door een aannemer in opdracht van de Provincie gedaan. Medewerkers van Natuurmonumenten waren ten tijde van de werkzaamheden helaas niet aanwezig. De boompjes en struiken zijn erg belangrijk voor vogels, vlinders en rupsen. Judith toont foto's van enkele plekken in het Fochtelooërveen waar de kaalslag heeft plaatsgevonden plus nog een tweetal foto's van rupsen van de Dromedaris (*Notodonta dromedarius*) en de Heidewitvlakvlinder (*Orgyia antiquoides*).

Andy Saunders heeft in 2017 voor de laatste keer vlinders gevangen in St. Nicolaasga, want hij is onlangs verhuisd naar Sneek. Hij laat foto's zien van enkele bijzondere door hem in St. Nicolaasga waargenomen nachtvlinders. Te weten: de Eikenvoorjaarsuil (*Orthosia miniosa*), de Esdoorndwergspanner (*Eupithecia inturbata*), de bosrankdwergspanner (*Eupithecia haworthiata*), het Karmozijnrood weeskind (*Catocala sponsa*), de Diana-uil (*Griposia aprilina*). Van het Harichster bos de Marmeruil (*Polia nebulosa*), de Bruine sikkelluil (*Laspeyria flexula*), de Moeras-micro-uil (*Hypenodes humidalis*).

Saskia Hoornveld vond op 27 juni 18 rupsen van de Helmkruidvlinder (*Cucullia scrophulariae*) en op 12 augustus zag ze tot haar grote vreugde een Argusvlinder.

Hessel Hoornveld laat een aantal foto's zien van de diverse ontwikkelingsstadia van de rups van een Hermelijnlvlinder (*Cerura vinula*). Vlak vóór de verpopping krijgt de rups een bruine kleur. Verder toont hij foto's van eitjes van de Grote beer (*Arctia caja*) waarvan een aantal bleek te zijn geparasiteerd. Er kwamen kleine sluipvliegjes uit. Gelukkig kropen er ook nog vele rupsjes uit hun ei. Daarna volgen foto's van een prachtige rups van de Zwarte herfstspinner (*Poecilocampa populi*), van het Klein avondrood (*Deilephila porcellus*), de Lindepijlstaart (*Mimas tiliae*), de Dennenpijlstaart (*Sphinx pinastri*) en foto's van de eitjes, rupsjes en mannetje + vrouwtje Groot avondrood (*Deilephila elpenor*). Verder een serie over de ontwikkeling van rups via pop tot vlinder van het Karmozijnrood weeskind (*Catocala sponsa*) en tot slot opnamen van de rups en de pop van de Bruine metaalvlinder (*Rhagades pruni*).

Sake Roodbergen heeft het vijfde deel van de *Fryske natoergidsen* gepresenteerd. Dit deel gaat over paddenstoelen (*Poddestuollen*). Verkrijgbaar in de boekhandel.

Marten Zijlstra kijkt nu ook op een andere manier naar vlinders en insecten, namelijk de relatie tot hun leefomgeving. Mimicry is daar een goed voorbeeld van en heeft betrekking op verschillende vormen van nabootsing of camouflage; bijvoorbeeld het zich in vorm en kleur aanpassen van sommige insecten aan andere insecten die voor de levensstrijd beter zijn toegerust (nabootsing), of aan bepaalde omgevingsfactoren (zoals zaden, bladstengels of andere natuurlijke elementen: camouflage). Marten laat foto's zien van een bladroller die op een vogelpoepje lijkt

en van een andere bladroller die op een bladknop lijkt. Ook foto's van een spannerrups, die bij gevaar op een takje gaat lijken en foto's van een wants die door zijn kleuren nagenoeg onzichtbaar wordt op een bepaalde grassoort met vergelijkbare kleuren. Als afsluiting nog een tweetal plaatjes van de rups van het Groot avondrood (*Deilephila elpenor*) die op de kop voorzien is van afschrikwekkende schijnogen.

Abel Jagersma leeft naar eigen zeggen in een 'raaigraswoestijn' (Indijk, iets ten westen van Woudsend). Toch zijn in de buurt van zijn huis nog een tweetal territoria van de Argusvlinder. In de laatste Nieuwsbrief van de Vlinderwerkgroep Drenthe (nr. 2 - najaar 2017) staat een artikel van Minko van der Veen getiteld "*Experimenteren met energiezuinige nachtvlindervallen*". Minko beschrijft hierin het toepassen van uv-ledstrips en een 15 Watt blacklightlamp. Dit leerzame artikel kan gevonden worden op de website van de Vlinderwerkgroep Drenthe (www.vlinderwerkgroepdrenthe.nl) onder "Nieuwsbrief" en dan kiezen voor "najaar 2017" en dan de bladzijden 14-15-16.

Johan Meijer is (net als vele anderen onder ons) tot de conclusie gekomen, dat de biodiversiteit de laatste jaren afneemt. In zijn woonomgeving ziet hij steeds minder vlinders en qua soorten ook in lagere aantallen. Een teken aan de wand!

Gerrit Tuinstra laat in een powerpointpresentatie zijn interessante vangsten van 2017 zien. Te beginnen met de Gekraagde wespvlinder (*Sesia bembeciformis*), waarvan de boeken aangeven, dat deze soort zeer zeldzaam is in Nederland. Na onderzoek in België in 2016 en in 2017 in Nederland blijkt dit geenszins het geval te zijn. Ze worden gewoon weinig gezien, maar ze zijn er wel degelijk. De meeste wespvlinders kunnen worden gelokt met een feromoonpreparaat. Voor de Gekraagde wespvlinder is geen preparaat beschikbaar, maar volgens Gerrit is dit ook niet nodig. Hij zocht in de onderste delen van wilgen (de waardboom van deze vlinder) naar gaten, waarbij de gang achter het gat naar boven loopt en daar stopt. Zo vond Gerrit een rups, die hij (in een gang in een wilgentak) heeft opgekweekt tot een volwassen vlinder. In zijn presentatie laat hij middels opeenvolgende beelden zien hoe hij dit heeft bewerkstelligd. Het afgelopen jaar heeft hij de vlinder al op 18 plekken in Friesland gevonden; ook in het Lauwersmeergebied. We moeten letten op gaten aan de basis van wilgenstammen die niet ouder zijn dan 6 à 7 jaar. De rupsen leven 2 à 3 jaar in het wilgenhout.

Vervolgens toont Gerrit een foto van de eerste Groot-hoefbladboorder (*Hydraecia petasitis*) voor Friesland (Jubbega, 17 augustus 2014). Deze zeldzame vlinder vliegt van half juli tot eind september in één generatie. De rupsentijd is van april tot in juli. Gerrit heeft in de najaren van 2015 en 2016 op plekken waar de plant voorkomt gezocht naar imago's; helaas zonder resultaat. Daarom is hij in het voorjaar van 2017 op zoek gegaan naar rupsen en dat project slaagde. Wanneer er sprake is van een geknipt bladhoofdje van de plant, dan zit er een rups van *H. petasitis* in. Tijdens de periode 30 april tot en met 13 mei kon Gerrit 7 vindplaatsen noteren, waarvan één in Drenthe.

Vervolgens het raadsel van recentelijk gevangen vlinders, die een complete linker- of rechterondervleugel missen. Dit komt vooral voor bij het Klaverblaadje (*Macaria notata*), maar ook bij andere nachtvlindersoorten zoals de Gerande spanner (*Lomaspilis marginata*) en de Lieveling (*Timandra comae*). Gerrit toont een foto met 12 vlinders waar dit vreemde verschijnsel op te zien is. Wat is hiervan de oorzaak? Niemand weet het; zelfs bij de Sectie Ter Haar heeft niemand een verklaring.

Dan laat Gerrit nog foto's van enkele nieuwe microvlinders voor Friesland de revue passeren, te weten de Haagbeukmot (*Agrotera nemoralis*); gevangen in de buurt van het natuurgebied de Schaopedobbe de Hopstelmtot (*Caloptilia fidella*) nabij Noardburgum. NB: voor aanvullende tekst over beide bovengenoemde nieuwe soorten zie de bladzijden 22 tot en met 25 van de *Flinterwille* van oktober 2017.

Verder de Sparspiegelmot (*Cydia indivisa*) die Gerrit op 11 juni 2017 in Bakkeveen aantrof ('s avonds opgejaagd uit sparren; eveneens nieuw voor Friesland); de Grijze oogbladroller (*Epinotia cinereana*) die sterk lijkt op een vorm van de Variabele oogbladroller (*Epinotia nisella*), maar aan de hand van DNA-onderzoek in 2012 als een aparte soort werd aangemerkt (ook nieuw voor Friesland); tenslotte de Smalle wilgenmineermot (*Stigmella nivenburgensis*) die kennelijk over het hoofd is gezien, want hij wordt sinds kort in groot aantal in de noordelijke provincies gevonden.

5. Pauze.

6. Dagvlinderproject 2015-2020 (Gerrit Tuinstra).

Gerrit praat ons aan de hand van een powerpointpresentatie bij over de stand van zaken. Hij laat ons kaartjes zien van het aantal soorten dagvlinders en het aantal waarnemingen per kilometerhok van Friesland over de periode 2010 tot en met 2016. Vervolgens laat hij dia's zien van de waarnemingen op kaarten, die op 21 november 2017 zijn aangeleverd door de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF). Het gaat om 27.098 waarnemingen van 43 soorten dagvlinders, aangeleverd door 808 waarnemers. Het gros van de waarnemingen is binnengekomen via de portalen *Waarneming.nl* - *Telmee.nl* - *Landkaartje*. De dekking van de provincie begint goede vormen aan te nemen. Toch blijven er wel een aantal witte vlekken over, waar nog moet worden geïnventariseerd. Tot slot volgen een aantal dia's van provinciale kaarten plus enkele detailkaarten van de NDFF, waarop de verspreiding (tot begin november 2017) van een aantal soorten dagvlinders staat afgebeeld. Tijdens de voorjaarsbijeenkomst van 2018 zal het bestuur van de Vlinderwerkgroep met een verder plan de campagne komen.

7. Demonstratie van de nieuwe applicatie ObsIdentify.

Siep Sinnema legt aan de hand van een powerpointpresentatie het gebruik van de App ObsIdentify uit. Met deze App op de smartphone kunnen vlinders in het veld direct op naam worden gebracht. NB: de App is niet geschikt voor opgezette

vlinders, maar voor vlinders in natuurlijke houding! De werkwijze is als volgt: download de App via Play Store (Samsung) en installeer hem op de smartphone. Open de App en maak vervolgens een foto van een vlinder en druk op ID. Na enkele seconden van identificatie verschijnt dan de oplossing in de vorm van de naam van de vlinder. Let op: soms werkt het beter, als je eerst een foto neemt van de vlinder; die foto wordt automatisch opgeslagen in de Galerij. Je kunt via de App ook deze eerder gemaakte vlinderfoto uit je eigen galerij invoeren en laten identificeren (ID). Wanneer de identificatie onzeker is, verschijnen er in de regel drie naamopties, waarvan de bovenste de meest waarschijnlijke vlindernaam is. Ook dan kan er nog onzekerheid zijn, bijvoorbeeld bij een foto van de **Psi-uil** (*Acronicta psi*) of **Drietand** (*Acronicta tridens*). Hier komt de App niet met zekerheid uit, omdat beide vlinders nagenoeg identiek zijn aan elkaar. Wanneer je tevreden bent over de oplossing kun je de foto opslaan in de observatielijst. Daarna kun je de foto doorsturen naar ObsMapp of hem verwijderen uit de observatielijst. Je kunt binnen de App ook naar de soortenlijst schakelen. Daarin staan alle Nederlandse en wetenschappelijke namen van de insecten vermeld, die via ObsIdentify kunnen worden gedetermineerd. De App werkt ook, wanneer je (via de App) een foto van een vlinderfoto maakt. Natuurlijk kun je tijdens het lichten ook foto's van vlinders op het laken maken en door de App laten identificeren. De App werkt voor dagvlinders, nachtvlinders (macro's en micro's), libellen en waterjuffers en voor wantsen en lieveheersbeestjes, want deze staan in de soortenlijst van ObsIdentify vermeld. Probeer het allemaal maar eens uit. Het is prachtig om mee te werken en kan veel tijd en zoekwerk in determinatiegidsen besparen. Verifiëren van de door ObsIdentify geïdentificeerde naam is trouwens altijd goed. Daar leer je weer van!

8. Tweede deel van de film “Metamorphosis, the beauty and design of butterflies”.
We aanschouwen het tweede deel van deze prachtige Engelse film. Het eerste deel hadden we tijdens de najaarsbijeenkomst van 2016 al gezien.

9. Rondvraag.

Er is niets voor de rondvraag.

10. Sluiting.

Siep Sinnema sluit de bijeenkomst en wenst allen een goede reis naar huis.

Excursies 2018

Zaterdag 2 juni 2018: Excursie Lauwersmeer, middag- en avondexcursie. Aanvang 14.00 uur.

Plaats van samenkomst: het parkeerterrein van de werkschuur van Staatsbosbeheer (De Rug 1) te Lauwersoog, Amersfoortcoördinaten 211.4-600.2.

De middagexcursie staat in het teken van de dagvlinders, de dagactieve nachtvlinders en de micro's. Voor de grote weerschijnvlinder zijn we net te vroeg, maar het is wel een soort die de afgelopen jaren gezien werd in het gebied!

We gaan een wandeling maken in het gebied rond de werkschuur, alwaar verschillende vegetatietypen aanwezig zijn. Er liggen diverse interessante graslanden, maar ook bospercelen en daarmee is er ook voldoende te zien als er een forse wind waait, wat niet ongebruikelijk is in het gebied. Afhankelijk van de beschikbare tijd kunnen we ervoor kiezen om na de wandeling rond de werkschuur nog elders te gaan kijken. Maar dat besluiten we ter plaatse.

Zoals gebruikelijk gaan we aan het eind van de middag een eenvoudige maaltijd nuttigen (op kosten van de deelnemers zelf), dit keer in een van de restaurants in de haven van Lauwersoog, waar onder andere heerlijke kibbeling, een lekkerbekje of andere vis te verkrijgen is!

De avond-excursie kunnen we opdelen in twee stukken. In de vooravond kunnen we op verschillende plekken op zoek gaan naar allerlei micro's, bijvoorbeeld in de graslanden en de soortenrijke bermen in het gebied.

Nog voor de schemering zoeken we een locatie waar een aantal plekken te vinden zijn waar we de lichtinstallaties kunnen opstellen. Ook hiervoor geldt dat er – afhankelijk van de weersomstandigheden – eigenlijk altijd wel diverse geschikte locaties gevonden kunnen worden. Bij wind zoeken we een luwe plek in of langs het bos en bij warm en windstillere omstandigheden kunnen we een opener plek zoeken.

Contactpersoon: Gerrit Tuinstra, telefoon 0512-518246, mobiel 06-13684171, e-mail g.tuinstra14@gmail.com.

Nationale nachtvlindernacht 2018 op vrijdag 22 juni en zaterdag 23 juni Siep Sinnema

Dit jaar is in het weekend van 22 t/m 24 juni de Nationale Nachtvlied Nacht vastgesteld. We zullen weer proberen ervoor te zorgen dat er in Friesland een aantal locaties is waar het publiek kennis kan maken met de nachtvlinders. In juni zijn er in verhouding veel nachtvlindersoorten te bewonderen. Met behulp van lampen en lakens zullen nachtvlinders worden gelokt zodra het donker wordt. Op stroop zijn

natuurlijk al eerder in de avond nachtvlinders te vinden. In elk geval zal Gerard Bergsma bij het bezoekerscentrum van SBB in Appelscha staan op zaterdag 23 juni. In de komende maanden wordt duidelijk wat verder de precieze locaties zullen zijn. We zullen ervoor zorgen dat alle locaties tijdig op onze internetsite worden vermeld.

Zaterdag 30 juni 2018: Excursie Gaasterland, middag- en avondexcursie.

Middagexcursie: aanvang 14.00 uur.

Verzamelaarsplaats: Parkeerplaats "Gaasterlandse bossen". Neem de afslag naar Oudemirdum op de autoweg van BALK naar KOUDUM en ga dan na ca. 25 meter rechtsaf richting de manege.

Gaasterland ligt in het Nationaal Landschap Zuidwest Fryslân. In tegenstelling tot het omringende vlakke weideland is Gaasterland juist glooiend en bosrijk. Deze reliëfs werden vroeger gaasten genoemd. Ze zijn ontstaan in de Saalien-ijstijd uit opgestuwde keileemruggen en vervolgens overdekt met een laag zand. Het vormt met haar kliffen een natuurlijke dijk tegen de Zuiderzee en nu IJsselmeer. In de Middeleeuwen bestond Gaasterland vooral uit heidevelden en kleine akkers. Al in de 17^e eeuw is men begonnen met het aanleggen van bossen. Aan het begin van de 19^e eeuw was Gaasterland het meest bosrijke gebied van Nederland. Na 1900 werden de bezittingen van de familie Van Swinderen ondergebracht in de Maatschappij Gaasterland, die bijna 1000 ha bos liet kappen. De grond werd vooral verkocht aan kleine boeren uit de omgeving. Pas in de jaren twintig van de vorige eeuw ging het gemeentebestuur zich vanuit het oogpunt van natuurschoon sterk maken voor de resterende bossen en daarbij was een belangrijke rol weggelegd voor Staatsbosbeheer. In enkele bossen zijn de bomen, voornamelijk zomereiken, geplant op verhogingen (rabatten). Dit was nodig vanwege de wateroverlast die veroorzaakt werd door de ondoordringbare keileemlaag in de ondergrond.

Onze gids voor deze middag is boswachter Durk Venema van Staatsbosbeheer. De leden van de vlinderwerkgroep Gaasterland zullen ook uitgenodigd worden voor deze excursie. We zullen o.a. een bezoek zullen brengen aan het gebied de Wyldemerck. In de jaren zestig is men hier begonnen met het winnen van zand voor de aanleg van de autoweg Balk-Koudum. Hierdoor is een ven en een aantal poeltjes ontstaan. Er komen 35 libellensoorten voor en dit is de reden dat het gebied door de Vlinderstichting werd uitgeroepen tot het eerste officiële libellenreservaat van Nederland. We brengen ook een bezoekje aan een dichtbij gelegen stukje land dat in beheer is als schraalland.

Hopelijk wordt het een mooie zonnige dag en valt er veel te genieten op vlindergebied.

Avondexcursie: 's avonds zoeken we in de buurt een geschikte locatie om te lichten. Dat zou de Wyldemerck kunnen zijn, waar Andy Saunders en Abel Jagersma dit jaar de nachtvlinders zullen gaan inventariseren.

Contactpersoon: Abel Jagersma, tel. 06-47 99 88 87

Excursie omgeving Scherpenzeel zaterdag 14 juli

Middagexcursie: aanvang 14.00 uur.

Plaats van samenkomst: Scherpenzeel, bij het parkeerterrein naast de Protestantse kerk, Grindweg 139.

De middagexcursie staat in het teken van onze nieuwe dagvlinderatlas. Het gebied ten noorden, westen en zuiden van Scherpenzeel is één van de “witte vlekken” op onze inventarisatiekaart voor de dagvlinderatlas. Het is het gebied direct ten westen van de Rottige Meenthe. We gaan een aantal routes uitzetten, die elk door een groepje kunnen worden verkend. Deze routes lopen door het gebied, waarin de bermen de graslandvlinders kunnen worden geïnventariseerd, maar ook door de dorpjes, waar vooral op de vlinderstruiken naar diverse soorten kan worden gezocht. We hopen op deze manier een flink aantal kilometerhokken uitgebreid te inventariseren. Het lijkt ons een goed idee om aan het eind van de middag weer te verzamelen in Scherpenzeel en de middag daar af te sluiten. Er is vast wel een snackbar of zo aanwezig waar we als afsluiting een hapje of drankje kunnen nemen. Avondexcursie: als het weer ons gunstig gezind is, gaan we 's avonds met een aantal lampen nachtvlinders in dit uitgestrekte gebied. De juiste plaats kunnen we in verband met de weersgesteldheid pas ter plekke bepalen.

Contactpersonen: Siep en Jannie Sinnema, tel. 0615641087 en 0610870397.

Bladmijnen- en rupsenexcursie in 2018 Siep Sinnema

In het najaar gaan we zoals gebruikelijk een bladmijnen- en rupsenexcursie houden. De precieze plaats en datum moeten nog worden vastgesteld; dit zal tijdig worden bekendgemaakt op onze website.

Verslag bladmijnenexcursie Kleine Wielen 15 oktober 2017 Leo Bot

Onder goede weersomstandigheden gingen we met een select gezelschap op pad. Allereerst werd de aandacht gericht op de smalbladige wilgen, om de eventuele aanwezigheid van de pas kort geleden in Nederland gevonden *Stigmella nivenburgensis* vast te stellen (**Zie foto pag. 12**). Dat leverde geen succes op, al werden *Stigmella obliquella* en *Phyllocnistis saligna* wel gevonden.

Geenszins uit het veld geslagen vervolgden wij onze weg en de lijst met gevonden soorten groeide gestaag. Opvallend was wel dat op de breedbladige wilgen alleen *Stigmella salicis* werd gevonden. Verder bleek de Groene Ster wel heel vol gezet met hazelaars, zodat die soort met vijf soorten mineerders al snel was 'volgeboekt'. Alleen werden er later nog mijnen gevonden van *Coleophora violacea* (**Zie foto pag. 17**).

De els, die er verrassend weinig stond, bleef met slechts twee soorten onder de maat, net als de berk met drie soorten. Die laatste boom had overigens maar een beperkt aantal bereikbare bladeren. Dan is *Ectoedemia occultella* toch wel leuk meeegenomen.

Op de populier vonden we wel de bladsteelmineermot *Ectoedemia hannoverella*, maar *Stigmella trimaculella* en *Phyllocnistis unipunctella*, normaal gesproken toch vaste prik, werden niet gezien. Ook op gevallen bladeren moeten die toch te vinden zijn. Van de ratelpopulier valt elke mijn mee, dus waren we blij met *Ectoedemia argyropeza*.

Zoeken naar *Stigmella nivenburgensis* op de afgevallen bladeren van de Smalbladige wilg. Foto: S.Sinnema

De eik leverde negen soorten op, maar op die boom komen altijd veel twijfelgevallen voor. Vooral de vouwmijnen werden veelal overgeslagen. Over de herkenbaarheid van *Stigmella samiatella* lopen de meningen uiteen.

Op een parkeerplaats met wat boomvormige Spaanse aken werden in de vruchtjes enkele mijnen van *Ectoedemia louisella* gevonden.

Uiteindelijk hadden van 18 boomsoorten, waarvan een aantal in het gebied schaars waren, 38 soorten mineerders. Daarnaast werd nog op één kruidachtige plant een mijn gevonden, namelijk *Mompha raschkiella* op het gewoon wilgenroosje.

Behalve de mijnen werd er nog een Bont Zandoogje gezien en de rups van een Klein Geaderd Witje. Ook vlogen er een paar *Epirrita's* (*autumnata* of *dilutata*) en werd er een zakje van *Psyche casta* gezien.

Vooraf waren de verwachtingen voor het gebied eigenlijk hoger, maar de variatie in de beplanting bleek tegen te vallen. Met wat inspanning werd toch een aardig resultaat bereikt. Bovendien was het mooi weer, dus beslist geen verspilde middag.

Waargenomen bladmineerders:

Berk: *Phyllonorycter ulmifoliella*, *Ectoedemia occultella*, *Stigmella luteella*

Boswilg: *Stigmella salicis*

Braam: *Stigmella splendidissimella*, *Ectoedemia rubivora*, *Coptotriche marginata*, *Stigmella aurella* (niet zeker)

Eik: *Tischeria ekebladella*, *Tischeria dodonaea*, *Stigmella samiatella*, *Stigmella roborella*, *Stigmella basigutella*, *Phyllonorycter heegeriella*, *Ectoedemia albifasciella*, *Bucculatrix ulmella*, *Caloptilia robustella* of *alchimiella*.

Els: *Phyllonorycter kleemannella*, *Heliozela resplendella*

Grauwe Wilg: *Stigmella salicis*

Hazelaar: *Phyllonorycter coryli*, *Phyllonorycter nicellii*, *Stigmella floslactella*, *Stigmella microtheriella*, *Parornix devoniella*, *Coleophora violacea*

Iep: *Stigmella lemniscella*, *Phyllonorycter schreberella*

Kastanje: *Cameraria ohridella*

Kraakwilg: *Stigmella obliquella*, *Phyllonorycter salictella*

Lijsterbes: *Phyllonorycter sorbi*, *Stigmella nylandriella*

Noordse esdoorn: *Stigmella speciosa*, *Phyllonorycter geniculella*

Populier: *Ectoedemia hannoverella*.

Ratelpopulier: *Ectoedemia argyropeza*

Roos: *Stigmella anomalella*.

Schietwilg: *Phyllocnistis saligna*, *Phyllonorycter pastorella*, *Stigmella obliquella*

Spaanse Aak: *Ectoedemia louisella* (in vrucht)

Vuilboom: *Bucculatrix frangutella*

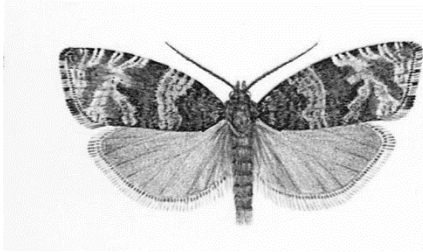
Wilgenroosje: *Mompha raschkiella*

**Verslag determinatiedag zaterdag 13 januari 2018 Hemrik
Jannie Sinnema**

Vanaf 2002 wordt er ieder jaar begin januari een zaterdag gepland om determinatieproblemen van diverse leden op te lossen. We beginnen de ochtend met koffie en appelgebak, dat ook dit jaar door Abel en Francisca Jagersma is meegenomen. Leo Bot en Joop Kuchlein nemen daarna weer plaats aan de grote tafel met elk een binoculair voor zich om geprepareerde en ongeprepareerde microvlinders op naam te brengen. In het voorste gedeelte van de woonkamer staat

de laptop en beamer op de kleine tafel. De foto's op de meegenomen "stokjes" worden daarna op een witte muur geprojecteerd.

Er werd begonnen met de foto's van Herre Seepma; vervolgens die van Abel Jagersma en Hessel Hoornveld jr. De andere aanwezigen probeerden de vlinders op

Orthotaenia undulana (Woudbladroller)
uit British Tortricoid Moths, Bradley e.a.,
London 1979)

naam te brengen, soms met behulp van diverse webpagina's (zoals lepiforum.de) en verschillende boeken. Leo kwam ook af en toe kijken en gaf dan zijn mening en ook soms enkele handige determinatietips. Zo wees hij erop dat *Orthotaenia undulana* (Woudbladroller) meestal goed herkenbaar is aan een vulkaan: op de voorvleugel zijn er bij de brede middenband in het midden twee uitsteeksels. Ook is er een knotsvormige vlek of schuine streep bij de achterrand van de voorvleugel.

De dag werd nog onderbroken door de lunch met soep en broodjes met de 13 aanwezigen. 's Middags was er ook koffie of thee met weer wat lekkers wat door een deelnemer was meegenomen. Om ruim vijf uur gingen de meesten huiswaarts; enkele microvlinders achterlatend om verder te laten uitzoeken door Leo of Joop. Er blijven ook nog enkele heerlijke koeken, bonbons en bloemen in Hemrik! Een ieder wordt bedankt voor zijn inbreng bij deze geslaagde determinatiedag.

Veenhooibeestjes in het Fochteloërveen Judith Bouma

Elk jaar komt er in de Flinterwille een stukje over de aantallen van de veenhooibeestjes te staan. In 2017 redde ik het net niet om op tijd om alles afgerond te hebben voordat de druk zou zijn van de najaarsuitgave.

Jaarlijks maak ik namelijk altijd een rapportage voor de Vlinderstichting en Natuurmonumenten met alle ingetekende vlieglocaties daarbij. Voor andere waarnemingen gebruik ik tegenwoordig ook Webobs Telmee met de GPS coördinaten, een applicatie op de smartphone die in het veld/veen heel handig is, of eigenlijk kán zijn. Dan spreek ik meer over de losse waarnemingen, want in het veen met de drukke vliegtijd van de veenhooibeestjes, maar ook de libellen en gekriool van rupsen en reptielen, zou ik alleen maar op m'n schermje kijken en invoeren en dan mis ik teveel. In die drukke periode streep ik het net zo gemakkelijk even aan

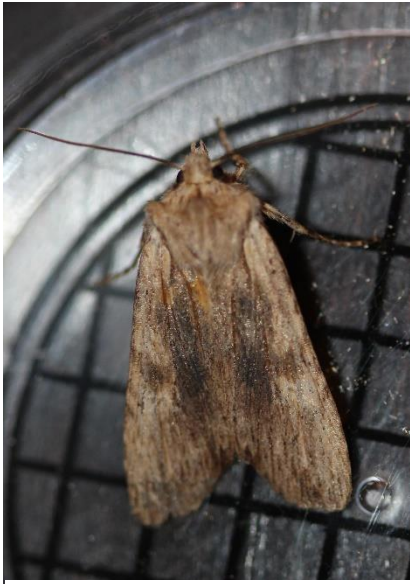
Veenhooibeestje (*Coenonympha tullia*),
copula, Fochtelooërveen.. Foto: J.Bouma.(zie
pag 19)

Veenhooibeestje (*Coenonympha tullia*), rups,
Fochtelooërveen. Foto: J.Bouma.(zie pag 19)

Eikenblad
(*Gastropacha
quercifolia*),
Schaopedobbe,
Foto: G.Bergsma.(zie
pag 28)

Geelbruine houtuil *Lithophane socia*,
12 mei 2017, Hoorn-Terschelling. Foto
Frank London (zie pag.23)

Zwartvlekwinteruil *Conistra rubiginosa*, 20
december 2017, Hoorn-Terschelling. Foto
Frank London. (zie pag.23)

Gehakkelde spanner (*Ennomos erosaria*),
Schaopedobbe. Foto: G.Bergsma (zie pag. 16)

Donkergroene korstmosuil *Cryphia
algae*, 4 augustus 2017, Kooibosjes
Terschelling. Foto Leo Bot.
(zie pag. 23)

Coleophora violacea,
15 oktober 2017, Kleine
Wielen. Foto: G.Bergsma.(zie
pag 11)

Karmozijnrood
weskind (*Catocala
sponsa*), 16 juli 2017
St. Nicolaasga, foto's
Andy Saunders (zie
pag. 24)

Bosrankdwergspanner
(*Eupithecia
haworthiata*), 15 juni
2017 St. Nicolaasga,
foto Andy Saunders.
(zie pag. 24)

Esdoorndwergspanner
(*Eupithecia inturbata*),
19 juli 2017
St. Nicolaasga.
Foto Andy Saunders.
(zie pag. 24)

Eikenvoorjaarsuil
(*Orthosia miniosa*),
24 april 2017
St. Nicolaasga.
Foto Andy Saunders.
(zie pag. 24)

Blauwooggrasmot (*Agriphila
straminella*) Gytsjerk. Foto:
F.Nijland (zie pag. 30)

Gewone grasmot (*Chrysoteuchia
culmella*), Gytsjerk. Foto: F.Nijland.
(zie pag. 30)

op m'n kaartje. Daarop komen namelijk ook de stippen van de waarnemingen te staan van de veenhooibeestjes. Normaliter kun je met Webobs de locatie vrij precies aangeven, maar de waarnemingen van veenhooibeestjes wijkt af. Je zou volgens de regels enkele meters uit de kant links en rechts van je moeten waarnemen en noteren. Daar ligt het probleem. Er is maar één pad door het veen waar te lopen is, vaak gemakkelijker om te zwemmen zo nat, maar dat terzijde. Veenhooibeestjes mogen waargenomen worden met een verrekijker omdat door het hoogveen lopen gewoon geen optie is. Zou ik de Webobs applicatie gebruiken, dan lijkt het alsof alle veenhooibeestjes op of net naast het pad vliegen. Geef ik aan dat ik tien meter uit de kant wil invoeren, dan nog is het niet helemaal duidelijk of ze vliegen boven de zeer natte delen, bij het eenarig wollegras of foerageren op de dopheide. Dus ik blijf gewoon lopen met m'n kaartje en pen en voer het dezelfde dag in bij Telmee.nl of in het Meetnet van de Vlinderstichting. Het Meetnet is er voor specifieke soortgerichte routes, waarin ik per transect in kan voeren. De overige veenhooibeestjes die daarbuiten vliegen komen in Telmee.

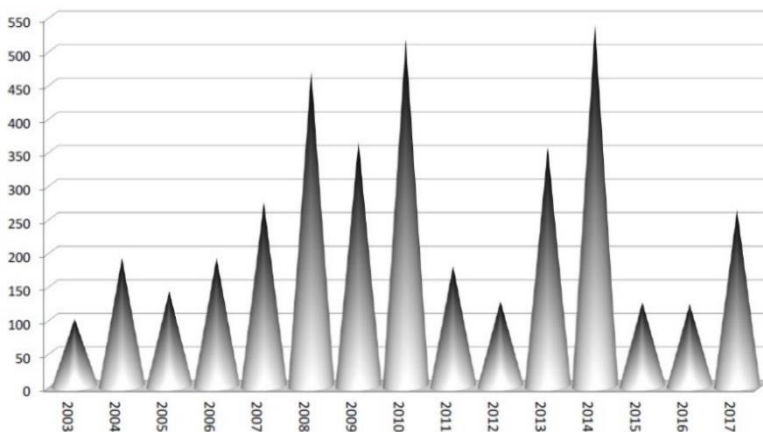
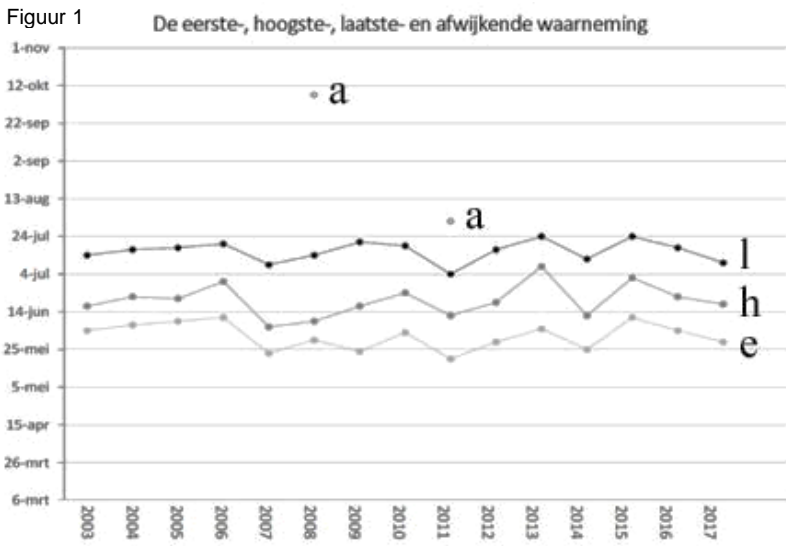
Voor het veenhooibeestje en de rapportage ben ik altijd wel even bezig. Erg leuk om grafieken te maken en te zien na zoveel jaren aaneengesloten waarnemen, maar heb elk jaar 'ruzie' met de betreffende grafieken, terwijl ik het eigenlijk altijd wel leuk vind (misschien eens een cursus volgen). Daarnaast voer ik per dag dat ik in het Fochteloöerveen liep om te tellen, de stippen in op een plattegrond. Maar ook de weersomstandigheden en de rest hoort bij de rapportage. Dit alles staat eerst op een kladje en aan het einde van het seizoen verwerk ik dat in één keer. Mijn rapport gaat dan naar de Vlinderstichting, de Vlinderwerkgroep Friesland (Sinnema's), Natuurmonumenten, Vlinderwerkgroep Drenthe (Pauline Arends) en nog enkele voorheen of nu nog direct betrokkenen. Uiteindelijk komt er dan een klein stukje van dit geheel in de Flinterwille.

Het veenhooibeestje is misschien wel het meest verwerende vlindertje die in het Fochteloöerveen rondfladdert. Verwend? O ja, zeker! De dames en heren hebben graag een windstille zwoele dag zonder wolkje aan de lucht met een aangenaam zonnetje daarbij. Temperatuur graag rond de 20°C - 25°C.

Het veenhooibeestje (*Coenonympha tullia*) (**Zie foto's pag. 15**) is een zeer zeldzame verschijning in Nederland, maar in het Fochteloöerveen lijkt dat niet het geval. Niet één dagvlinder vliegt daar zo veel! Dit zeldzame zandoogje weet elk jaar opnieuw mijn volle aandacht te trekken en is niet meer weg te denken uit het unieke hoogveengebied.

Hoe de weersomstandigheden ook waren, de vooruitgang van het veenhooibeestje in het Fochtelooërveen is een feit. Weliswaar schommelen de aantallen per jaar, maar het gaat goed met ze.

Na een groot succes in aantal in 2010 (516) en 2014 (538), kwamen er twee ‘magere’ jaren (125-122), maar 2017 (263) zag er weer een stuk beter uit. (zie fig. 1 en 2)

Figuur 2: Aantal waargenomen exemplaren per jaar

De veenhooibeestjes stellen je steeds opnieuw voor een raadsel en dat maakt het monitoren zo leuk. Ik ben enorm benieuwd, zoals elk jaar, wat mijn vijftiende jaar monitoren gaat brengen, onvoorspelbaar!

Judith Bouma

www.facebook.com/fochteloerveen.info

www.fochteloerveen.info

Recente nachtvlinderwaarnemingen op Terschelling Piet Zumkehr

De Natuurvereniging Terschelling is een zelfstandige vereniging met ongeveer 100 leden die zich bezig houdt met natuuronderzoek en natuurbeleving op Terschelling. Er worden excursies en lezingen georganiseerd. Vier keer per jaar verschijnt het blad “De Rinkelbollen”.

De laatste jaren organiseert de Natuurvereniging Terschelling met enige regelmaat nachtvlinderavonden op het eiland. En de belangstelling daarvoor neemt ook

Nachtvlinderavond Natuurvereniging Terschelling. Foto Jan van der Zee

opvallend toe. Het aantal bezoekers ligt iedere keer rond de 15 man. We beschikken over meerdere lichtbronnen en generatoren die tijdens zo'n avond worden opgezet. Zelf heb ik een vanglamp met generator. Daarnaast beschikt Jan van der Zee over

een heuse vang-aanhanger met een generator, twee vanglampen die tegelijk kunnen branden en zelf de mogelijkheid om ter plaatse een foto-presentatie op een laptop te kunnen draaien. Nuttig om het eerste uur, als er nog weinig op het laken komt, door te komen. Sommige regelmatige bezoekers zijn bovendien dermate enthousiast geworden, dat zij ook privé actief zijn in de eigen tuin. Zo levert de vanginstallatie van Frank London in zijn tuin in Hoorn, niet ver van het duingebied, vaak leuke nieuwe vangsten op.

Langdurig staan bij lamp en laken leidt bij sommige bezoekers wel eens tot opgezwollen benen. Om de bezoekers in beweging te houden kunnen ze ook het “smeerspoor” langslopen, dat Jan van der Zee uitzet op de route tussen de verschillende vanglocaties. Op diverse boomstammen wordt dan een zoetig goedje gemengd met alcohol uitgesmeerd, waaraan nachtvlinders zich tegoed kunnen doen. Uiteraard laat dit spoor meestal een redelijk voorspelbaar beeld zien met zeer veel Huismoeders *Noctua pronuba* (vaak meer dan honderd), diverse Breedbandhuismoeders *Noctua fimbriata*, Volgelingen *Noctua comes* en Zwartpuntvolgelingen *Noctua orbona* en in de goede tijd van het jaar ook veel Rode weeskinderen *Catocala nupta*. In het najaar komen zowel de Piramidevlinder *Amphipyra pyramidea* als de Schijn-piramidevlinder *Amphipyra berbera* op smeer, zodat het onderscheid tussen beide sterk gelijkende soorten goed kan worden bekeken.

De vangavonden leveren steevast weer nieuwe informatie op over het voorkomen van soorten op Terschelling. Uiteraard is niet iedere avond even succesvol, dit in afhankelijkheid van weersomstandigheden, gekozen locaties en tijd van het jaar. Ook is het aantal gegevens dat wordt verzameld lang niet zo groot als in de tachtiger jaren van de vorige eeuw toen Leo Bot en ik zeer frequent met nachtvlinders bezig waren. Maar de resultaten van de laatste jaren laten in vergelijking met de vorige eeuw wel veranderingen zien. Zo valt op dat een aantal soorten die in de tachtiger jaren van de vorige eeuw op Terschelling zeldzaam waren, maar elders in Nederland vrij gewoon, nu ook op het eiland met regelmaat op het laken komen. Dit geldt bijvoorbeeld voor de Berken-orvlinder *Tetheella fluctuosa*, het Papegaaitje *Chloroclysta siterata* en het Geel beertje *Eilema sororcula*.

Ligdia adustata.

Een soort die op Terschelling in de tachtiger jaren van de vorige eeuw niet werd opgemerkt was de Aangebrande spanner *Ligdia adustata*. Tegenwoordig is het een jaarlijks terugkerende soort op licht, die zich duidelijk op het eiland heeft gevestigd. Toch is dit wel opmerkelijk; de soort heeft namelijk Wilde kardinaalsmuts als waardplant. En Wilde kardinaalsmuts is op Terschelling niet gewoon. In het duingebied komen slechts op enkele plekken een paar struiken voor. Wel is Kardinaalsmuts de laatste jaren vaker in plantsoenen aangeplant, zij het niet in groot aantal. Mogelijk heeft deze nieuwe aanplant de vestiging van de soort op Terschelling mogelijk gemaakt.

Lithophane socia.

Lang verwacht en toch gekomen. Voor een groot aantal soorten, die de laatste jaren hun verspreidingsgebied noordwaarts hebben uitgebreid, geldt dat de Waddeneilanden binnen Nederland vaak de laatste te veroveren gebieden zijn. Het is dan spannend te zien hoe lang het duurt voordat zo'n soort dan ook daadwerkelijk wordt aangetroffen. De Geelbruine houtuil *Lithophane socia* (**Zie foto pag. 16**) verspreidde zich de afgelopen jaren noordwaarts in het duingebied langs de kust. Kort geleden vond de vestiging op Texel plaats. Op 12 mei 2017 was de Geelbruine houtuil aanwezig in de vanginstallatie van Frank London; de eerste waarneming van de Friese Waddeneilanden en tevens de eerste in de provincie Fryslân.

Cryphia algae.

Op 4 augustus 2018 verscheen in de Kooibosjes een opvallende mosgroene uilvlinder op het laken. Van de korstmosuilen kennen we op Terschelling uiteraard de Lichte korstmosuil *Bryophila domestica*, een soort die ook vroeger in klein aantal wel werd gezien en die verspreid voorkomt in bosgebieden. Daarnaast is er een enkele waarneming bekend van de Groene korstmosuil *Nyctobrya muralis*. De betreffende uil op het laken bleek echter een Donkergroene korstmosuil *Cryphia algae* te zijn (**Zie foto pag. 17**). Deze soort kwam tot voor kort alleen voor in het zuiden van het land, voornamelijk in Limburg, maar is bezig aan een sterke opmars naar het noorden. De waarneming betrof de eerste op de Friese Waddeneilanden. De soort was al eerder op Texel gezien, en op een enkele plaats op het vasteland van Friesland.

Conistra rubiginosa.

De sterke uitbreiding van de Zwartvlekwinteruil *Conistra rubiginosa* (**Zie foto pag. 16**) in Nederland bereikt zijn eindstadium met de vestiging op de Waddeneilanden. Op 20 december 2017 ving Frank London in Hoorn (Terschelling) een exemplaar van deze als imago overwinterende uilvlinder, de eerste vangst op een van de Friese Waddeneilanden. De tot in het recente verleden zeldzame soort kan nu in heel Nederland worden aangetroffen en is ook al van diverse plaatsen van het Friese vasteland bekend.

Om de veranderingen in de nachtvlinderfauna van Terschelling in de loop van de jaren in kaart te brengen is het wenselijk de gegevens van de recente vangavonden eens te vergelijken met de gegevens van vroeger. Er kan dan ook een beeld worden geschetst van de soorten die zijn afgenomen of verdwenen. Een dergelijke analyse kost echter nogal wat tijd. Wellicht een leuke klus voor mensen die van hun pensioen genieten?

Natuurvereniging Terschelling: Voorzitter Piet Zumkehr admin@pzumkehr.nl
Secretaris Annie Hek stalhek@xs4all.nl

Het laatste (allerlaatste!) nieuws uit St. Nicolaasga Andy Saunders

In oktober 2017 ben ik verhuisd, terug naar Sneek. Ik heb van 2000 tot 2017 elke dag, behalve bij heel slecht weer of temperaturen onder nul, een lichtval in mijn achtertuin in St. Nicolaasga gehad. Elk jaar ving ik een aantal nieuwe soorten macrovlinders en in 2017 was dat ook weer zo. In totaal heb ik vijf nieuwe soorten erbij. Twee spanners (Geometridae), een uil (Noctuidae), een spinneruil (Erebidae) en ook een spinner (Lasiocampidae).

Orthosia miniosa (eikenvoorjaarsuil)

Een voorjaarsuil die regelmatig in Gaasterland gevangen is, maar nooit in St. Nicolaasga. Maar op 24 april, tussen de andere gewone voorjaarsuilen zat voor het eerst een miniosa. De rupsen leven op eiken. (Zie foto pag. 18)

Eupithecia haworthiata (bosrankdwergspanner)

Dit was voor mij echt een verrassing. Deze dwergspanner heb ik alleen gezien en gevangen in Limburg. Wat doet deze spanner nu in St. Nicolaasga? De vlinder is te determineren door de roodachtige band op het achterlijf. De rupsen zijn te vinden op bosrank maar ook op clematissoorten gekweekt voor de tuin. Ik heb de vlinder op 15 juni gevangen. (Zie foto pag. 17)

Eupithecia inturbata (esdoorndwergspanner)

Deze dwergspanner heeft zich in de laatste jaren verspreid over heel Nederland, dus ook Friesland. Op 19 juli is *E. inturbata* ook in St. Nicolaasga gevangen. (Zie foto pag. 18)

Catocala sponsa (karmozijnrood weeskind).

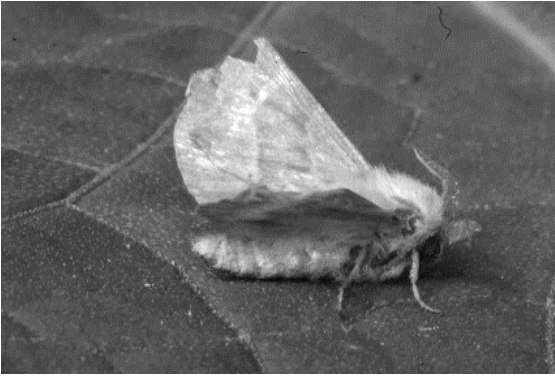

Ook een vlinder die de laatste jaren op meer plaatsen gevonden is. In 2017 heb ik op 16 juli en op 22 juli deze soort in de achtertuin gevangen. De vlinder van de familie Erebidae is vrij groot met een prachtige rode achtervleugel. (Zie ook foto pag. 17)

Catocala sponsa, 16 juli 2017 St. Nicolaasga, foto Andy Saunders

***Malacosoma neustria* (ringelrups)**

Ik had niet verwacht dat deze vlinder in de lichtval zou vliegen. De vlinder van de spinnerfamilie is op 21 juni in St. Nicolaasga gevangen. De rupsen leven op loofbomen.

Malacosoma neustria, 21 juni 2017 St. Nicolaasga, foto Andy Saunders

En nu naar de toekomst! Na 17 jaren vlinderen in St. Nicolaasga begin ik opnieuw in Sneek. Ik verwacht hier minder soorten omdat Sneek gebouwd is op kleigrond. Maar daar is weinig van bekend en er komen zeker verrassingen bij.

Update nachtvlinders op de Schaopedobbe – Gerrit Tuinstra

De Schaopedobbe nabij Elsloo is een bijzonder gebied. Het ligt enigszins verscholen tussen de bossen en is vanaf de verharde weg pas te bereiken na een stevige wandeling. Maar dan heb je ook wat! Het gebied is gevarieerd in vegetatie, mede door de hoogteverschillen die er aanwezig zijn. Naast een aantal vennen, met daaromheen vochtiger vegetaties, gaat het met name om drogere vegetatietypen, waaronder heide en schraal grasland. Ook zijn er stuifduintjes waar de wind vrij spel heeft en waar vrijwel geen planten groeien. Kaal zand dus! De bossen zijn divers, met plaatselijk naaldbossen, maar ook gemengd- en loofbos. Al met al een goede basis dus voor een gevarieerde vlinderfauna. Dat weten veel vlindersaars en die komen er maar wat graag. Ook onze werkgroep organiseerde nu en dan een excursie naar het gebied, waarbij overdag, in de juiste tijd, bijvoorbeeld heivlinder (*Hipparchia semele*) en komnavlinder (*Hesperia comma*) in aantal gezien werden. Karakteristieke soorten van de schrale omstandigheden.

De Schaopedobbe Foto: G.Bergsma

Ook aan nachtvlinders is het gebied zeer rijk en tijdens excursies van onze werkgroep werden al tal van interessante soorten waargenomen.

Naast de excursies werd in 2004 de Schaopedobbe als ‘speerpuntgebied’ aangemerkt. In dat jaar werd het gebied herhaaldelijk bezocht, met name om de nachtvlinders te inventariseren, waarbij 171 soorten micro-nachtvlinders en 310 soorten macro-nachtvlinders waargenomen werden; in totaal dus 481 soorten. Ook daarvoor en daarna werd nu en dan het gebied bezocht om te kijken naar nachtvlinders. In mei 2008 werd een update gemaakt van de tot dan toe bekende gegevens, met waarnemingen uit de periode 1998 t/m 2007. Die lijst telde 514 verschillende soorten!

In de jaren na 2007 is het gebied wat minder vaak bezocht, als het gaat om nachtelijke bezoeken. Wel is Gerard Bergsma jaarlijks regelmatig in het gebied te vinden, met name voor de monitoring van dagvlinders.

Zelf heb ik in de jaren 2013 t/m 2015 en 2017 het gebied een aantal keren bezocht om er 's nachts met de lamp te inventariseren, nu en dan vergezeld door Gerard Bergsma. Ik ben daarbij niet alleen op de ‘eigenlijke Schaopedobbe’ geweest, maar ook een paar keer in het uiterste noordelijke stukje van het gebied, op een plek waar onder andere erg veel brem groeit. Het waarnemingenbestand over de periode 2008 t/m 2017 telt in totaal 502 soorten. Opvallend is dat dit aantal vrijwel gelijk is aan het aantal soorten over de periode 1998 t/m 2007 (514 soorten). Beide perioden besloegen negen jaar!

Na het samenvoegen van de soortenlijsten van beide perioden telt de totale lijst van de Schaopedobbe nu 656 soorten, waarvan 266 micro's en 390 macro's. Hoewel met enige inspanning de lijst van de macro's vast en zeker nog iets uitgebreid kan worden, zal deze zo langzamerhand al behoorlijk compleet zijn. Voor de micro's geldt dit zeker niet! Want dit aantal ligt nog ver onder het aantal macro's, terwijl er in Nederland juist veel meer soorten micro's voorkomen dan macro's.

In de periode 2008 t/m 2017 werden 142 soorten waargenomen die nog niet op de lijst uit mei 2008. Het ging om maar liefst 50 macro's en daarnaast 92 micro's.

Gerrit Tuinstra bezig met het waarnemen van nachtvlinders op de Schaopedobbe. Foto: G.Bergsma

Interessante macro's

Erg fraai was de waarneming van *Gastropacha quercifolia* (eikenblad)! (**Zie foto pag. 15**) Een exemplaar werd op 3 juli 2015 op licht waargenomen. Hoewel deze prachtige vlinder in Nederland lang niet overal voorkomt, zijn er in Friesland toch een aantal gebieden waarvan de soort bekend is. Maar over het algemeen gaat het

om de wat vochtiger heide- en hoogveenachtige terreinen, zoals het Fochteloërveen. Derhalve is de soort voor de Schaopedobbe ook wel een verrassing!

Op 9 augustus 2013 en 18 juli 2017 werden steeds twee exemplaren van de forse gele spanner *Ennomos erosaria* (gehakkelde spanner) (**Zie foto pag. 16**) waargenomen. Dit is een soort die lang geleden ook in Friesland (en elders in Nederland) voorkwam, maar lange tijd weg geweest is. Sinds een aantal jaren is de vlinder terug en wordt hij op betrekkelijk veel plekken en soms in aantal gezien.

Andere, niet alledaagse spannersoorten, die nieuw waren voor de Schaopedobbe, zijn *Euphyia unangulata* (scherphoekbandspanner), *Eupithecia abietaria* (spardwergspanner), *Eupithecia exigua* (loofboomdwergspanner) en *Costaconvexa polygrammata* (walstrospanner).

Op 9 juli 2013 werd in het noordelijke deel van het gebied de tandvlinder *Drymonia querna* (witlijntandvlinder) gezien. Voor Friesland is dit een zeldzame soort, die weliswaar in het verleden wat vaker waargenomen werd.

Ook interessant was de waarneming van *Lithosia quadra* (viervlakvlinder), maar deze zegt verder niets over het gebied o.i.d. omdat het een trekvlinder betreft. Een mannetje werd op 24 juni 2017 gezien. De jaren daarvoor waren goede jaren voor *L. quadra*. Toen werd de vlinder verspreid over vrijwel de gehele provincie gezien. De rups van *L. quadra* leeft op (korst)mossen en algen, net zoals de rupsen van de andere (maar veel kleinere) 'korstmosbeertjes'.

Op 18 juli 2017 werden twee exemplaren van de prachtige *Catocala sponsa* (karmozijnrood weeskind) waargenomen, op licht. Tot enkele jaren terug was dit in Nederland een grote zeldzaamheid, maar de laatste jaren lijkt de vlinder zelfs algemener te zijn dan *Catocala nupta* (rood weeskind). *C. sponsa* is een forse vlinder en kenmerkt zich door de dieprode kleur van de achtervleugels.

Een aantal interessante soorten uilen die nog niet eerder in het gebied werden gezien zijn *Macdunnoughia confusa* (getekende gamma-uil), *Acronicta menyanthidis* (veenheide-uil), *Nonagria typhae* (lisdoddeboorder), *Orthosia gracilis* (sierlijke voorjaarsuil), *Polia nebulosa* (marmereuil), *Sideridis turbida* (tandjesuil) en *Naenia typica* (splinterstreep).

Interessante micro's

Ook onder de micro's werden er interessante soorten waargenomen, die nog niet voorkwamen op de lijst van de Schaopedobbe! Een daarvan is *Micrurapteryx kollariella* (bremstelmtot). Op 2 juni 2013, 9 augustus 2013 en 26 april 2014 werden in totaal zo'n 25 exemplaren van deze fraaie micro gezien, zowel overdag als 's nachts op licht. Alle waarnemingen werden gedaan in het eerder genoemde bremstruweel. Landelijk bekeken is *M. kollariella* een vrij zeldzame soort, al zal de vlinder wellicht vaker waargenomen worden wanneer er gericht naar wordt gezocht. Op 6 april 2015 werd een tiental vouwmijnen van de zeer kleine *Phyllonorycter junoniella* (vossenbesvouwmot) gevonden, op rode bosbes. Als imago zal deze

vlinder niet vaak gevonden worden, maar de soort is gemakkelijk vast te stellen als er gezocht wordt naar de kenmerkende en gemakkelijk te vinden mijnen.

Monochroa suffusella (tweevlekboegsprietmot) werd waargenomen op 3 juli 2015. Het is in Nederland een zeldzame soort, waarvan de rupsen leven op veenpluis.

Nog een soort die nieuw was voor het gebied, en die afhankelijk is van het voorkomen van brem, is *Mirificarma mulinella* (bremkwastje). Een zestal exemplaren werd gevangen op 9 augustus 2013, wederom op een van de groeiplaatsen van brem.

Van *Neofriseria peliella* (donkere zuringpalpmot) werd op 3 juli 2015 een exemplaar op licht gevangen. Het is een kenmerkende soort van schrale bodems, waarvan de rupsen leven op schapezuring, die groeit op dergelijke bodems.

Van de kleine bladroller *Endothenia marginana* (scherpe kuifbladroller) werd een enkel exemplaar waargenomen op 17 mei 2017. Omdat er een aantal soorten zijn die sterke overeenkomsten vertonen met deze soort, werd er van het exemplaar een genitaalpreparaat gemaakt, waarmee *E. marginana* bevestigd kon worden.

Tal van andere soorten werden (nieuw voor het gebied) gevangen, maar het gaat te ver om ze hier allemaal aparte te noemen. De komende jaren wordt de inventarisatie voortgezet en met name gericht op de micro-nachtvlinders, zodat ook deze lijst uitgebreid kan worden!

Hitparade nachtvlinders 2017 Freek Nijland

Net als vorig jaar lijkt het me leuk om weer een top-twintig te presenteren van nachtvlinders (macro's en micro's) die ik op mijn erf aan de Canterlandseweg te Gytsjerk heb waargenomen. Het overgrote deel is op licht gevangen met twee vlindervallen. Omdat zo mogelijk elke nacht is gevangen wordt een goed beeld verkregen van het voorkomen van de algemene nachtvlinders gedurende het jaar. Voor de meeste algemene soorten geeft het naar mijn idee ook wel een goed beeld van Fryslân. Welke soorten deden het goed in 2017 en welke minder goed? Binnenkomers, stijgers en dalers passeren de revue. Ik hoor graag van anderen of ze dit beeld herkennen.

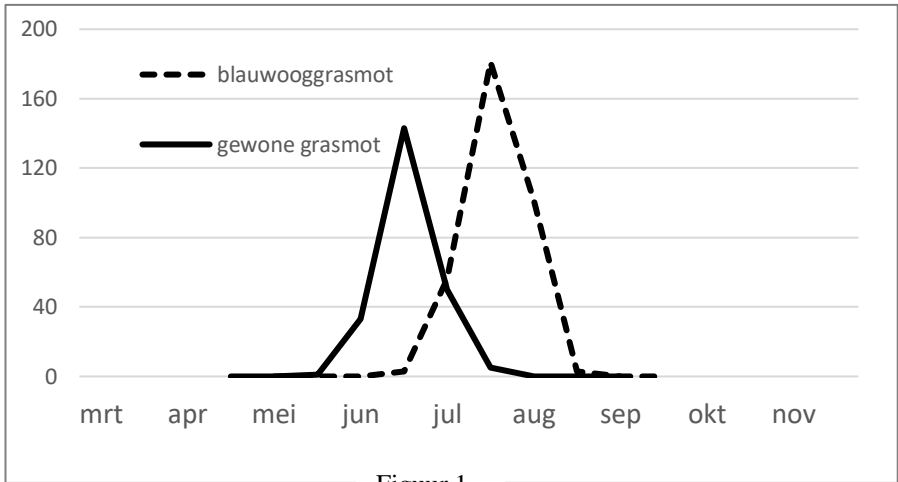
1. (1)(1) **Huismoeder** - *Noctua pronuba*
2. (3)(14) **Zwarte-c-uil** - *Xestia c-nigrum*
3. (2)(2) **Gewone worteluil** - *Agrotis exclamationis*
4. (6)(?) **Blauwooggrasmot** - *Agriphila straminella*
5. (10)(10) **Haarbos** - *Ochropleura plecta*
6. (4)(3) **Gewone grasmot** - *Chrysoteuchia culmella*

7. (12) (-) **Tweestreepvoorjaarsuil** – *Orthosia cerasi*
8. (17) (6) **Halmrupsvlinder** - *Mesapamea secalis*
9. (-)(+) **Gewone stofuil** - *Hoplodrina octogenaria*
10. (-)(+) **Vogelkersstippelmot** – *Yponomeuta evonymella*
11. (5)(-) **Gewone breedvleugeluil** - *Diarsia rubi*
12. (8)(5) **Putauil** - *Agrotis puta*
13. (9)(20) **Randvlekuil** - *Charanyca ferruginea*
14. (7)(-) **Driehoekuil s.l.** - *Xestia triangulum*
15. (-)(-) **Nunvlinder** - *Orthosia gothica*
16. (-)(-) **Houtspaander** - *Axylia putris*
17. (-)(-) **Gele tijger** - *Spilosoma lutea*
18. (16)(13) **Open-breedbandhuismoeder s.l.** - *Noctua janthe*
19. (7)(-) **Taxusspikkelspanner** - *Peribatodes rhomboidaria*
20. (-) (-) **Groenbandspanner** – *Hydriomena impluviata*

De Huismoeder gaat voor het derde jaar achtereen dat er geteld is ruimschoots aan kop. De grasmotten gooien elk jaar hoge ogen. Dit jaar was de blauwooggrasmot (**Zie foto pag. 18**) het meest talrijk. De vlinders verschijnen een paar weken later dan die van de gewone grasmot (figuur 1). Je moet ze wel even goed bekijken om het verschil te zien (**Zie foto pag. 18**). Beide soorten leven op grassen en gedijen prima op de hooilandjes op het erf. Nogal opvallend zijn de hoge noteringen van de tweestreepvoorjaarsuil (7e) en de nunvlinder (15e). Beide zijn voorjaarssoorten met slechts één generatie (figuur 2). De rupsen leven op diverse soorten bomen en struiken. Soorten als de houtspaander, gele tijger en groenbandspanner duiken dit jaar voor het eerst op in de top twintig. De gewone stofuil en de vogelkersstippelmot die in 2015 wel in de top twintig voorkwamen keerden weer terug. Gelukkig is de vogelkersstippelmot goed te onderscheiden van de overige spinselmotten, anders was de hoge klassering nogal dubieus.

Opvallend is dat de spanners dit jaar slecht vertegenwoordigd zijn in de top twintig met de taxusspikkelspanner en groenbandspanner op de 19e en 20e plaats. Vorig jaar waren de taxusspikkelspanner en grijze stipspanner *Idaea aversata* nog 7e en 11e. Ook nu weer laten de gegevens weer grote verschillen zien tussen de jaren, behalve voor de Sven Kramer van de vlinders: de Huismoeder. Ook nu weer laten de gegevens weer grote verschillen zien tussen de jaren, behalve voor de Sven Kramer van de vlinders: de Huismoeder.

freeknijland@kpnmail.nl; www.canterlandseweg18.nl

Figuur 1

Figuur 2: Voorjaarstableau met tweestreepvoorjaarsuil, variabele voorjaarsuil en nunvlinder. Foto: F.Nijland

Mutaties ledenlijst

Nieuw lid:

De heer E. van Hijum
Buorren 8
8721 GP Warns
Tel. 06-25317025

Adreswijziging:

De heer A. Saunders
Parallelweg 7
8603 XA Sneek
Tel. 0515-756050

Mevrouw. L. Tabak
Papaverstraat 24
8922 CG Leeuwarden
Tel. 06-25166953

Noteer deze data in uw agenda!

- zaterdag 17 maart Determinatiedag sectie Ter Haar te Schoonrewoerd
- zaterdag 7 april Bijeenkomst sectie Snellen te Amersfoort
- woensdag 11 april Voorjaarsbijeenkomst Vlinderwerkgroep Friesland te Ureterp
- zaterdag 2 juni Excursie Lauwersmeer
- vr. 22 t/m zo 24 juni Nationale nachtvlindernacht
- zaterdag 30 juni Excursie Gaasterland
- zaterdag 14 juli Excursie Scherpenzeel en omgeving

Vlinderwerkgroep Friesland

Bestuur

Siep Sinnema	voorzitter Sparjeburd 29 tel. 0516-471222	8409 CK Hemrik s.g.sinnema@online.nl
Gerard Bergsma	secretaris Bosweer 29 tel. 0516-432414	8426 GS Appelscha bergsmagj@ziggo.nl
Luut de Zee	penningmeester Martrihoeve 26 tel. 0513 - 795028	8502 CZ Joure luut.de.zee@zonnet.nl
Gerrit Tuinstra	bestuurslid De Twee Gebroeders 214 tel. 0512-518246	9207 CB Drachten g.tuinstra14@gmail.com
Anneke van der Veen	bestuurslid Provincialeweg 21 tel. 0594-659791	9865 AA Opende vdveena@home.nl
Contributie	€ 10,00 per jaar. Girorekening NL68 INGB 0007 2232 59 t.n.v. L.D. de Zee, Joure	
Redactieadres	Sparjeburd 29 8409 CK Hemrik e-mail adres: s.g.sinnema@online.nl info@vlinderwerkgroepfriesland.nl	
Vlinderwerkgroep Friesland op internet:		www.vlinderwerkgroepfriesland.nl
e-mail adres:		info@vlinderwerkgroepfriesland.nl